TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 7, Sayı: 25, Haziran 2020, s. 195-216

Serpil BAYRAK

Tarih, serpilbayrak2545@gmail.com

13 NUMARALI MÜHİMME ZEYLİNE GÖRE GENCE, REVAN, İSFAHAN, ERDEBİL VE TİFLİS’TE EŞKİYALIK FAALİYETLERİ (1727-1730)

Özet

Kafkasya ve İran coğrafyasının stratejik konumu, dini ve etnik yapısının çeşitli olması buranın ilgi odağı olmasını sağlamış, bölgede siyasi boşluğun olmasına sebep olmuştur. Nitekim bölgesel güç olan Safevi Devleti’nin giderek zayıflaması hâkimiyet alanını genişletmek isteyen Osmanlı Devleti ve Rusya’yı harekete geçirmiştir. Devletlerin kısılcacında kalan coğrafyadaki otorite boşluğu aşiret ve başıbozuk kişilerin kolayca eşkıyalık etmesine sebep olmuştur. Celali isyanları gibi büyük çapta olmayıp daha çok mahalli tarzda olan bu eşkıyalar bölgenin dağlık yapısından faydalanarak uzun süre eşkıyalık etmiştir. Devlet bir yandan bölgedeki asayiş sağlamak için bu eşkıya gruplarını bastırırken, diğer yandan merkezde patlak veren Patrona Halil isyanı ve Anadolu’da cereyan eden bir dizi isyanla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden Osmanlı Devleti’nde hemen her dönem ortaya çıkan eşkıyalar devlete ciddi zararlar vermiştir. Haliyle bu durum sosyal gerginliğe sebep olmuş, devletin bölgedeki hâkimiyetini olumsuz etkilemiştir. Sosyal ve iktisadi alanındaki olumsuz gelişmelerde eşkıyalığın payı, ancak olaylar incelendiğinde fark edilebilir. Bu doğrultuda birinci el kaynak niteliği taşıyan mühimme hükümleri ölçüsünde eşkıya olayları, asayiş sorunları, idarecilerin mücadelesi ve devletin almış olduğu tedbirler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mühimme Defteri, Eşkıyalık, İran Coğrafyası, Osmanlı Devleti

**BANDIT ACTIVITIES IN GENCE, REVAN, ISFAHAN, ERDEBİL AND
TİFLİS ACCORDING TO THE AMMUNITION BOOK NUMBER
13 (1727-1730)**

Abstract

The strategic location, various religious and ethnic structure of the Caucasus and Iranian geography have made it the center of interest and made the region fragile in the political authority gap. As a matter of fact, the gradual weakening of the Safavid mobilized the Ottoman Empire and Russia, who wanted to expand their area of domination. This situation caused the lands to change hands constantly, and the authority gap in the geography that remained under the clamps of the states was a great opportunity for tribal and stray people. Bandits, which are not in a large scale like Celali revolts, but mostly in the local style, were able to bandit for a long time by taking advantage of the mountainous structure of the region. While the State was suppressing these bandit groups to ensure the security in the region, the State also struggled with Patrona Halil Rebellion that broke out in the center and a series of revolts in Anatolia. Therefore, bandits that appeared in the Ottoman Empire almost every period caused serious damage to the state. As a result, this situation caused social tension and negatively affected the active domination of the state in the region. The share of banditry of negative developments in the social and economic fields can only be noticed when the events are examined. In this regard, it was tried to reveal banditry, security problems, the struggle of the administrators and the measures taken by the state within the scope of the ammunition provisions, which are primary sources.

Keywords: Ammunition Book, Banditry, Iranian Geography, Ottoman State

GİRİŞ

Osmanlı Devleti merkezileşme adına devlet teşkilatına önem vermiş, bu şuurla birçok kurum ihdas edilmiştir. Şüphesiz ki bu kurumların başında Divanhümayun gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde divanın, beylik zamanından itibaren varlığı bilinmekle birlikte düzenli bir devlet halini aldıkça divanda değişimler meydana gelmiştir. Özellikle II. Murad döneminde divan Divanhümayun vasfını kazanmaya başlamıştır (Mumcu 1994: 430) Osmanlı Devleti'nin idare edildiği, bu divanda kaza mahkemelerinde, sancak ve eyaletlerin divanlarında çözülemeyen şer'i ve hukukî davalar karara bağlanırdı (Alkan 2012: 34). Divan toplantıları çok sıkı teşrifat kurallarına uyularak sarayın Kubbealtı denilen bölümünde yapıldı. Divanın gündemi reisülküttpap tarafından hazırlanır, en mühim meseleden başlanarak idari ve siyasi konular burada görüşülürdü. Divanhümayun'da sonuçlanmayan konular, sadrazam konağında ikinci ezanından sonra görüşülmeye devam ederdi ki buna ikinci divanı denilmektedir. Yine veziriazam cuma günleri sabah namazından sonra sadece kazaskerlerin katılımıyla Cuma divanı yapardı. İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılarının katıldığı Çarşamba divanı da vardı. Divan üyeleri ayrıca kendi divanını kurar, merkezdeki ikinci divanına benzer şekilde idari işleri yürütürdü (Mumcu 1994:431).

Divanîhümayun'a asli üye olarak veziriazam, Kubbealtı vezirleri, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, nişancı, Rumeli ve Anadolu defterdarları iştirak ederdi. Divanda görüşülen meseleye dair kararlar divan kalemleri tarafından kayda geçerdi. Bu işler Reisülküttap ve onun emrinde olan beylikçi tarafından yapıldı. Dolayısıyla bunlara bağlı olarak Amedi, Ruûs ve Tahvil kalemleri mevcuttu. Beylikçi divan kalemlerinin amiri reisülküttabın yardımcısı konumundaydı. Divanda alınan mühim kararların çok gizli tutulması gerektiğinde kaydı beylikçi bizzat kendisi yazardı. Diğer konulardaki hükümler kalem odasında kisedar kontrolünde kayda geçerdi. Birçok yere hüküm gönderileceği zaman fazla sayıda yazılması gerektiğinden seçilen güvenilir bir kâtibe okutularak yirmi otuz kâtibin kayda geçmesi sağlanırdı (Temelkuran 1975:138). Divanda işler çok büyük bir titizlikle yürütülür, her belge dikkatli bir şekilde kayda geçerdi.

Divanda tutulan defterler toplamda otuz altı çeşit olup içlerinde en önemlileri: Mühimme, ahkâm, ruûs, tahvil, name, ahidnâme ve şikâyet defterleridir (Halaçoğlu 2014:12-23). Bu defterlerin belirli bir düzen içinde oluşturulması beylikçi, reisülküttap, tezkireciler ve kâtipler aracılığı ile yapılmıştır. Divan toplantısı bitince sadrazam, kararlaştırılan hükümleri arz odasına giderek padişahın onayına sunar. Gerektiğinde genel konularda sadrazam, adli konularda kazaskerler, mali konuda ise defterdarlar alınan kararları arz ederdi. Padişahın onayından geçen müsveddeler hüküm kabul edilirdi. Derhal defterlere geçirilip, yürürlüğe girerdi (Ortaylı 1979:46). Divandaki kararların kaydedildiği bu defterlere Mühimme defteri denilmiştir. Mühimme defterleri hükümlerin verildiği divana göre; Padişahın payitahtta bulunduğu sırada, Sadrazam başkanlığındaki divandan çıkan emirlerin kaydedildiği Mühimme Defterleri, Rikab Mühimmesi, Ordu Mühimmesi, Kaymakam Mühimmesi diye dört şekilde değerlendirilir (BOA 1994: 9). Hüküm suretlerinin defter şekline getirilişi divana bağlı büroların geliştirilmesinden sonra beylikçi kalemi tarafından yapılmıştır. XVIII. yüzyılda ise diğer kâtiplerden daha imtiyazlı, güzel yazı yazan, Mühimme-nüvîs yani mühimme emirlerini yazan kâtipler bu görevi üstlenmiştir (Kütükoğlu 2006:522). Mühimme defterlerinden 1648 yılından itibaren şikâyetle ilgili hükümler ayrı bir defterde toplanarak şikâyet defterleri, 1699 yılında nâme-i hümayun, 1707'de Mısır'a gönderilen fermanlar, 1747'de kalebend hükümleri, 1787'de gizli emirler ve kilise kayıtları ayrılarak başka defterlere kaydedilmiştir (Kurt 2005: 6). 1797 tarihinde hazırlanan nizamname ile Divan-ı Hümayunun çalışma şekli, kaleme alınacak kâtiplerin durumu ve Mühimme-nüvîsler için ayrı bir oda yapılması kararlaştırılmıştır. Devletin gizli tutulması gereken evraklarının, yabancı devlet elçileri ile yapılan görüşmelerde kalem odasına tercümanların girip çıkması uygun görülmemiş, bu sebeple Mühimme-nüvîs kalemine özel bir yer ayrılmıştır (Temelkuran 1975: 139-141).

Toplumsal, siyasal, askerî ve idarî sorunlar ile ilgili birçok bilgi içeren defterler şeklinde tarif edilen mühimme defterleri tarihe ışık tutacak olan önemli belgelerdendir. Bir nevi zabıtlar/siciller hüviyetinde olduğundan muhtevası pek çok araştırma sahasını ilgilendirir (Emecen 2005: 107). Osmanlı Devletinin, toplumsal düzende yaşadığı problemleri, merkez taşra ilişkisini, sefer hazırlıkları, eşkıyalık, görevlerini kötüye kullanan yerel yöneticiler, vakıf, has, zeâmet ve tımar tasarrufu, vergilerin tahsili, idareci ve reaya mağduriyetleri ve daha birçok konuya ışık tutan Mühimme Defterleri, birinci el kaynak niteliği taşımaktadır. Mühimme defterleri üzerinde çalışmak, bize Osmanlı Devleti'nin en yüksek idari ve adli birimi olan Divan-ı Hümayundan geçen hükümlere ulaşma ve tahlil etme fırsatını sunmuştur. Öyle ki

belgeler yüksek karar organı olan bir kurumun bürokratik düzen ve işleyişi hakkında bilgi vermekle kalmayıp hukuk tarihi açısından da inceleme imkânı sağlamıştır. Mühimme defterlerinin hangi tarihten itibaren tutulduğu bilinmemekle birlikte en eski mühimmeler XVI. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Ancak XV. yüzyılın ilk yarısında arazi tahrir defterleri tutulduğuna göre divan müzakeresine ait defterlerinde Fatih devrinden itibaren tutulmuş olduğu tahmin edilmektedir (Uzunçarşılı 1988: 79). Bugün Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde mühimme defterleri adıyla kayıtlı defter serisi buranın ilk tasnif edilen belgeleri olma özelliğine sahiptir. Bu başlık altında tasnife açık olan defter sayısı son yıllarda bulunanlarla birlikte toplam 267 adettir. Son tespit edilen 267 numaralı defter H.1184/M.1771 tarihi ile başlayan hükümle XVIII. yüzyıl ikinci yarısına aittir. Mühimme defterleri tasnifi yapıldıktan sonra bulunan defterler Mühimme Zeyli adı altında ayrı bir tasnife toplanmıştır (Emecen 2005: 108-109).

13 Numaralı ve 1139-1143/1727-1730 Tarihli Mühimme Zeyli Defteri

13 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri, H. Evâil-i Cemaziyelahir 1139 (M. Ocak sonları 1727) tarihi ile Evâsıt-ı Rebiyülahir 1143 (M. Ekim sonları 1730) tarihleri arasında olup 304 hüküm içermektedir. Bu yıllar III. Ahmet döneminin sonlarına tekabül etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinin mühimme serisinde A.DVNS.MHM.ZYLd 13 fon koduyla kayıtlı olan bu defter 78 varaktan müteşekkildir. Fiziki olarak 18×45 ebadında olup 1, 76 ve 78. sayfaları boştur. Divani yazı türünde olan defter pek okunaklı olmayıp birden fazla kâtibin kaleminden çıktığı aşikârdır. Hükümlere ayrı ayrı tarih verilmeyip günler; evail, evasıt ve evahir diye ayın başı ortası ve sonu olarak, aylar ise kısaltılarak “Fi Evail-i S sene 1141” örneğindeki gibi hükümlerin sonunda verilmiştir.

Osmanlı diplomatiğinde belgelerin belirli bir yazma formülü vardı. Bu formüller ise yazılma sebebi ve gönderilecek yere göre her belge kaydında farklılık gösterirdi. Mühimme defterlerinde ise hükümlerin sureti yazıldığından davet ve tuğra kısmı yer almazdı. Yine defterlerde padişahın unvan ve elkabı da bulunmazdı. Hükümler genellikle hitap bölümüyle başlar, gönderilecek yer ve makam belirtilirdi.¹ Hitap kısmından sonra hükmün yazılmasına sebep olan durumun açıklandığı nakil-i iblağ kısmına geçilirdi.² Bu kısmın bazı hükümlerinde adı geçen şahıslar için dua formülüne de rastlanmaktaydı.³ Bundan sonra ise yapılması gerekenlerin bildirildiği emir-hüküm bölümü yer almaktaydı. Genellikle “imdi işbu emr-i şerîfim ile”, “imdi işbu emr-i şerîf-i ‘ali-şânım vusûlünde” şeklinde başlayarak durum hakkında karar bildirilirdi.⁴ Hükümlerin sonunda ise bazen tehdit ve te’kid kısmı yer alırdı.⁵ Bundan sonra “Fi Evahir-i Ca sene: 1140” örneğindeki gibi tarih verilmiştir. Birden fazla yere gönderilecek

¹ “Tiflis Muhafızı Vezir İshak Paşa’ya hüküm ki”, Hüküm 120 , “Gence Muhafızı Vezir Mustafa Paşa’ya hüküm ki” Hüküm 131.

² “Hâlâ Revan ülkesinde mutavattın olan esnâf-ı reâyâdan bazılarını kadîmi Gence reâyâsından olmak üzere Gence Eyâleti’ne nakl ve iskân teklîfi ile tarafından mübâşir tayîn ve rencide olunduğu sem’-i hümâyûnuma resîde olub” Hüküm 131.

³ “Diyarbakir valisi olub Tebriz tarafından tesyîr olunan tavâif-i askere başbuğ olan vezîrim İbrahim Paşa edâmallâhu teâlâ iclâlehûnun ve cenâb-ı emâret-meâb eyâlet-nisâb sa’âdet iktisâb hâlâ Şirvan Hanı Serhay Han dâme’t-me’âlihînin mektûbları vürûd idüb” Hüküm 190.

⁴ “İmdi işbu emr-i şerîf vusûlünde eyâlet-i merkûme züemâ ve erbâb-ı timârının ve alaybeyilerini kat’â meks ve tevakkuf itdirmeyüb acâleten evlerinden ve yerlerinden ihrâc ve vezîr-i müşârûn ileyhînin yanına irsâl eyleyüb bu emr-i mühimde zerre kadar ihmâl ve müsâmahadan be gâyet ihtirâz ve ictinâb eylesiz” Hüküm 89.

⁵ “İçlerinden bir ferd yerlerinde kalacak olur ise bir vechîle özür ve cevâbınız işgâ olunmayub her biriniz eşedd-i ikâb ile muâkab ve muahaz olacağınızı yakînen bilüb ona göre basîret üzere hareket ve bu husûsda zerre kadar müsâmaha eylemeyüb” Hüküm 58.

hükümler tekrar yazılmamış “bir sureti Maraş eyaleti elviyesi alaybeylerine”⁶ veya “bir sureti Kars eyaleti elviyesi alaybeyine”⁷ şeklinde özetlenerek belirtilmiştir. Defter, dil ve üslup yönünden Arapça ve Farsça kelimeler hâkim olmasına rağmen anlaşılır bir Türkçe ile yazılmıştır.

Tayin ve görevlendirme emri	1,11,12,13, 26, 27, 29, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 64, 65, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 89, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 114, 115, 120, 121, 125, 126, 127, 128, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 154, 158, 159, 179, 180, 181, 182, 203, 208, 219, 221, 222, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 235, 236, 268, 278, 287, 288, 289, 302, 303, 304
Toprak sistemi	2, 19, 23, 24, 86, 87, 88, 194, 186, 187, 192, 193, 206, 207, 215
Emre itaatsizlik, görev ihmali ve bunların cezalandırılması	3,4,16, 58, 168, 169, 170, 173,174, 184, 262, 290, 291, 295, 296, 299, 300, 176,183
Savaşa hazırlık, mühimmat, kale tamiri, askerin silahlandırılması	5, 6, 7, 8, 10, 30, 185, 119, 212, 213, 223, 263, 266, 267,301, 246,223,
Kale savunması	270, 271, 272, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 292, 293
Eşkîya ve asilerin bastırılması hususunda verilen emirler	20, 21, 22, 32, 34, 70, 91, 92, 93, 94, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 122, 123, 124, 129, 132, 133, 134, 135, 150, 151, 165, 166, 167, 214, 220, 232, 233, 237, 238
Müslüman asiye öldürmenin caiz olduğuna dair fetva	136,137
Asayiş	14, 15, 104, 105, 130, 131,163,164, 175, 177, 178, 191, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 209, 210, 248

Defter içeriğinde en fazla tayin ve terfi işleriyle ilgili hüküm bulunmaktadır. Emre itaatsizlik, görev ihlali, vergiye tabi arazilerin yazılması, savaşa hazırlık için asker sayma, sefer mühimmatının temini, kale tamiri ve eşkıyalık ile ilgili tablodan anlaşılacağı üzere hükümler mevcuttur. Defterin son kısmı Sultan I. Mahmut'un tahta çıkışına denk geldiğinden 297. hüküm padişahın cülusundan bahsetmektedir.

⁶ Hüküm 98.

⁷ Hüküm 99.

Bölgedeki Eşkîyalık Hareketleri

Kişilerin malına canına kastedip onları maddî ve manevî zarara uğratma ve bunu planlı olarak yerine getirme eylemi eşkıyalık olarak tanımlanır. Çalışmaya konu olan eşkıyalık ile ilgili hükmün yazılmasına neden olan durumun ve olayın anlatıldığı nakil-i iblağ kısmında eşkıyalık “şakî” ifadesiyle,⁸ yaptıkları ise “bağy” yani dini ve hukuki anlamlarda isyan eden kimse olarak tanımlanmıştır (Şafak 1991: 451). “Tuğyan”, “hasâret”, “izhâr-ı şekâvet” ifadeleri de yine bu manada kullanılmıştır. Şakî kelimesinin çoğulu olan eşkıya sözlükte “bahtsız, fena hareketli, haydut, yol kesen” şeklinde tarif edilmektedir (Devellioğlu 2013: 1140). Ancak eşkıya Türkçe ’de farklı bir anlam kazanmış olup “yol kesen” manasına gelen katû’t-tarîk (kuttâu’t-tarîk), “haydut, harâmî” anlamına gelen muhârib kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Bardakoğlu 1995: 463).

Devletin temel görevleri arasında halkın can ve mal güvenliğini sağlamak vardır. Oysaki bu gibi faaliyetler halkın huzur ve güvenliğini sekteye uğratmıştır. Bozuk siyasî ve ekonomik şartların olduğu yerlerde oldukça sık rastlanan bu durum zaman zaman ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu eğilim gerek sosyal gerekse iktisadî bozuklukları kısır bir döngünün içine sokmuş, kötü ekonomik şartlar eşkıyanın daha kolay ortaya çıkmasını sağlamış, eşkıya faaliyetleri ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Devlet gücünün zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkan eşkıyalar, kriz ortamında ekonomik ve sosyal yasaları işletilemez hale getirmiştir. Bunun neticesinde zulüm ve haksızlıklar gündeme daha kolay gelmiştir (Özcan 2017: 111). Toplumda emniyet ve asayiş halk ile devlet arasındaki uyum ile güvence altına alınmıştır. Devlet huzur ve güvenliği sağlamakla yükümlü, halk ise toprağı işleyerek vergisini ödemekle mesul olmuştur (Duman 2011: 1).

Merkez-taşra sistemi bir zincirin halkası niteliğinde olup en ufak bir aksaklık bütünü etkilemiştir. Zira ekonomik hayatın mihenk taşı olan tımar sisteminin bozulması idarî, malî ve sosyal düzende büyük tahribat yapmıştır. Bu durumda üretici sınıf fakirleşmiş, gençler kendilerine geçim yolu aramaya koyulmuş ve birçoğu eşkıyalığa yönelmiştir (İlgürel 1995: 466). Sefere gitmeyen ve savaştan kaçanları belirlemek üzere genel bir yoklama yapılmış, otuz bin tımarlı sipahinin olmadığı anlaşılınca bunlar tımar defterlerinden silinerek malları zapt olunmuş ve ağır cezalara çarptırılmıştır. Bunlar Celali isyanları dediğimiz süreçte Anadolu’da toplanarak eşkıyalığın başına geçmiştir (Akdağ 2009: 21). Safevi Devletinin tahrikiyle Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlayan dini nitelikli isyanlar, XVI. yüzyılın sonlarına doğru mali bunalım ile birleşince Anadolu yangın yerine dönmüştür. Celali isyanları güçlükle bastırılmış, kaçan asiler zaman zaman İran’a sığınmıştır. Nitekim Anadolu’nun durumu hakkında bilgi edinen Şah Abbas isyanları fırsat bilerek 1603’te harekete geçmiştir. Osmanlı İran ile savaşmadan önce bütün güçlerini Anadolu’da Celali isyanlarına karşı toplamak zorunda kalmıştır (İnalçık 2019:71). XVII. Yüzyılın ortalarına kadar Celali denen eşkıya devletin İran ve Avusturya ile savaşıyor olmasından faydalanmış, köylere küçük topluluklara ve hatta büyük kasabalara saldırmıştır. Padişahlar tarafından gönderilen adâletnâmeler taşrada ne gibi gelişmeler yaşandığını ortaya koymuştur. Merkezi yönetim haksızlığı ortadan kaldırmalarını emretmiştir (Barkey 1999: 145-164).

⁸ “Bundan akdem İsfahan tarafından bazı erâcif şuyû’ıyla sığınakdan olan İbrahim nam şakî gûyâ ki Şah tarafından olmak üzere müzevvir rakam ihdâs ve sûretlerin etrâfa perâkende itmekle..” Hüküm 229.

Kafkas ve İran coğrafyasında Sünni Müslümanların Şii olmaları hususunda baskı görmesi sebebiyle Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi, Afganistan'daki Sünni Müslümanların Safevi Devletine karşı ayaklanarak Afganistan Devleti'ni kurma arzusunda olması, yönünü Kafkasya'ya çeviren Rusya'nın İran'ın karışık durumundan faydalanmak istemesi, Osmanlı Devleti'ni vur-kaç siyaseti ile sürekli el değiştiren İran topraklarında güvenliği sağlamak için harekete geçirmiştir. Şüphesiz bu karmaşa eşkıyaya beklediği fırsatı sunmuştur.

Anadolu'daki buhranlı süreç merkeze uzak olan bölgelerde de etkisini göstermiş, kozmopolit yapısıyla adeta kaynayan kazan durumunda olan Kafkasya ve İran bölgesi bundan nasibini almıştır. 1712-1730 yılları arasında Kafkas topraklarının Rus, İran ve Osmanlı kıskacında olması savaş sırasında eşkıyaların ortaya çıkmasını kolaylaştırmış, sefer için nakledilen ve depolanan zahireye bile musallat oldukları görülmüştür (Genç 2012: 49). Bu sebeple 1727-1730 tarihlerini kapsayan 13 numaralı mühimme defteri zeyli, asilerin İran bölgesindeki faaliyetlerine nazaran gönderilen hükümler ile bölgedeki eşkıyalığın niteliğini ortaya koymuştur. 13 Numaralı Mühimme defteri zeyli transkripsiyon şeklinde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Lakin bu tarz çalışmaların transkripsiyon hali bile anlaşılması güç metinler olup, okuyucu kitlesinin dikkatini çekmediği düşünülmektedir. Tezde hükümlerin muhtevasıyla ilgili çalışma yapılmadığından dolayı bu ihtiyacı gidermeye yönelik eşkıyalık ele alınmıştır.

Hükümlerde Gence, Tiflis, İsfahan, Erdebil, Revan ve Şirvan bölgesinde halkın maruz kaldığı eşkıyalık hareketleri görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin bunlara karşı aldığı tedbirler ve bu hususta görevli yetkililere vermiş olduğu emirler sosyal ve iktisadî bir vâka olan eşkıyalığın çeşitli yönlerini ortaya koymaktadır. Eşkîyalık ile ilgili toplamda 35 adet hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerde Car ve Tala Lezgileri, İbram, Şahsunlu, Sığınak, Karaçorlu adında eşkıya ve çetelerden bahsedilerek alınması gereken tedbirler hususunda emirler gönderilmiştir. Herhangi bir zümreye ait eşkıyalar bağlı oldukları topluluğun adıyla anılır. Bu sebeple aşiret ve cemaat adıyla anıldıkları gibi ekrad eşkıyası gibi isimlendirmelerde vardır.⁹ Bunun yanında ferdi eşkıyalıkta görülmektedir. Hükümler incelendiğinde eşkıya isimleri yer yer farklı okunmuş Car ve Tala Lezgileri, Çartala veya Çar ve Tala Lezgileri şeklinde Nehr-i Kur veya Nehr-i Kür olarak bilinen Kura nehri tezde yer yer Nehr-i Ker¹⁰ olarak çevrilmiştir.

Eşkîya problemi diğer Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Kafkasya ve İran coğrafyasında da asayiş tehdit etmiştir. Kafkaslara doğru yayılmaya başlayan Rusların hedefi haline gelen Revan'ı Osmanlılar 1724'te üç aylık bir muhasara sonunda almıştı. 1727'deki anlaşmayla da buranın Osmanlı hâkimiyetinde olduğu kabul edildi (Aydın 2008: 27). Karabağ Hanlığı, A. P. Yermolov ve Mogilevski'nin 1823 tarihinde tertibini bitirdikleri Karabağ eyaletinin tahrir defterine göre, idari taksimatı 25 mahal ve el'den oluşmuş olup bunlar arasında Karaçorlu zikredilmektedir (Memmedov 2002: 71). 1727 senesi Eylül başlarındaki hükme göre Revan Muhafızı Mustafa Paşa, Revan'a bağlı Zarnup nahiyesinde Karaçorlu Kürtleri adındaki asilerin isyan üzereyken müdahale ettiğini, içlerinden bir ağasını bölükbaşı tayin ederek eşkıyanın itaatini sağladığını bilmiştir. Lakin Revan'ın fethinden sonra bu asiler kendi başlarına veya çetelere karışarak Revan'daki nahiyelere iskân edilen reayayı

⁹ "Karaçorlu ekradı eşkıyası Revan fethinden berû.." Hüküm 33.

¹⁰ Hüküm 132, 135, 143, 166, 167, 212, 214.

yağmamışlardır. Revan ve Gence hududundaki eşkıyalar Dere ve Alagöz nahiyesine girip buranın muhafazasında bulunan sol kolağasını şehit ederek Herher adında yüz elli haneli bir köyün tamamını yağmaladıktan sonra iki bölüğe ayrılarak Nahcivan ve Dereçiçek taraflarına kaçmışlardır. Tebriz tarafından Karaçorlu üzerine gönderilen adamlar bunların bulundukları yere gizlice girmelerine rağmen ormanlık alana kaçmışlardır. Bir süre sonra eşkıya Gence'ye geri gelmek için tereddüt etmemiştir. Geri gelen eşkıya *"bizler asi değiliz içimizde birkaç rezil var"* diyerek kendilerini savunmuş olsalar bile bu durum kaçma hilesi olacağından affetmeyerek haklarından gelinmesi istenmiştir.¹¹ Nihayetinde bu husus için Sivas, Erzurum Kars eyaletlerinden askeri destek ile Maraş Beylerbeyisi Rışvanzâde Muhammed, Bâyezid Sancağı mutasarrıfı Mahmud Paşa, Vezir Mustafa Paşa'nın kumandanlığında olan asker ile maiyetine iki-üç bin asker alıp eşkıya üzerine gidilmiştir. Eşkîyanın ormana kaçma ihtimaline karşı Tebriz tarafından gelen askerin bu eşkıyayı birer ikişer yakalaması sağlanmıştır. 1730 tarihli hükümden anlaşılacağı üzere Karaçorlu eşkıyası Revan'da faaliyetlerine devam etmiştir. Hükümde Gence ve Tiflis tarafındaki Çar ve Tala Lezgileri adında eşkıya için birçok tedbir alınmasına rağmen Revan Muhafızı Vezir İbrahim Paşa'nın Karaçorlu eşkıyasına karşı kendi eyaletini muhafaza etmesi istenmiştir. Karaçorlu eşkıyasının katli için alınan fetva örneğine ise 136 numaralı hükümde rastlanmaktadır.

Diğer bir isyancı grup olan Lezgiler, Dağıstan eyaletinin Enderey şehrinde olup daha 1700'lü yılların başından beri Tebriz ve Şirvan'da aralıklarla bir takım isyanlar çıkarmıştır (Kartalcı Polat 2018: 46). 1712'de Şirvan eyaletine gelip birkaç seneden beri alınmayan pişkeş behasını zorla almış ve itiraz edenlerin evlerini yakarak sakinleri öldürmüşlerdir. 1722'de nüfuzun çoğunun Sünni olduğu Şirvan'da isyan lideri Hacı Davut, Şirvan'ın merkezi Şemahi'yi ele geçirmiş ve Şemahi'de bulunan Rus tüccarlar Lezgiler tarafından gasp edilmiştir (Çeliker 1997: 16). Kafkaslara yayılıp Hazar Denizi'ne ulaşma amacıyla olan Rusya için bu durum savaş sebebi olmuştur. Zira Şemahi baskınında katledilen Rus tüccarların can ve mallarının tazminatı hâlâ ödenmemiştir. Çar bir yandan bu işi gerçekleştiren Lezgilerin cezalandırılması ve zararın karşılanmasını isterken diğer yandan Hazar Denizi üzerinden Lezgilere karşı harekete geçmiştir (Külbilge 2010: 80). Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Lezgi taifesine Çar'ın bulunduğu mahallere girmemesi konusunda tembihte bulunup, bölgedeki sınırlarda meydana gelen isyana karşı Hazar taraflarına asker göndermiş, Bakü ve Gilan taraflarına muhafız tayin etmiştir (Raşid Mehmed-İsmail Asım Efendi 2013: III/1328-1329). Osmanlı Kasım 1722'de ise Ruslara kesin uyarı verip çekilmelerini isterken Hacı Davud'un Şirvan üzerindeki hâkimiyetini tanımıştır. Hacı Davud, Kırım hanı gibi imtiyazlı bir hükümdar olmuştur. Bu diplomatik hareket Lezgiler üzerine sefere çıkan Rusları durdurmak için düşünülmüştür. Çünkü Osmanlı Devleti Lezgileri gerektiği zaman Rusya ve İran'a karşı koz olarak kullanmıştır.

Lezgiler Osmanlı hükümdarını tanımış olmalarına rağmen Gürcistan'a akınlar düzenlemiştir. Car-Balaken Lezgileri, 1727 yılında hükümdar fermanı üzerine Kahetya topraklarından ayrılarak Gürcü topraklarına yerleştirilmiştir. Ancak burada Osmanlı tebaası olan Hristiyan Gürcülere saldırarak onları yağmalamaya başlamışlardır (Çaycıoğlu 2014: 74). 1728 Ocak başlarındaki hükme göre Car ve Tala Lezgileri eşkıyasının bir kısmı Kahet tarafına, bir kısmı da Gence Eyaletinin Halıhta toprağında toplanıp Kahet üzerine gitmiştir. Bunun üzerine

¹¹ Hüküm 32.

Memalu oğlu Osman Bey ve Gence tarafına memur olan silahtar serdengeçdiler oranın muhafazası için gönderilmiştir. Ancak eşkıya Kahet eyaletinin köylerini yağmaladıktan sonra Kür(Kura) nehrinden geçerek Halıhta ve Şemkur'da iki köyün hayvanlarını ve Kasık nahiyesine geçip oradaki atlıları Topkaraağaç kalesine doğru sürerek reayayı kendilerine itaat ettirmiştir. Bu sefer Gence muhafızı Vezir Mustafa Paşa başlarına başkomutan olarak geçerek Tiflis muhafızı Vezir İshak Paşa, Çıldır Eyaleti zu'emâ ve tımar sâhipleri, Trabzon Eyaleti zu'emâ ve tımar sâhipleri, Tiflis muhafazasında memur olan yeniçeriler ve serdengeçti ağaları, Topkaraağaç Kalesi muhafazasında olan Mehmed Kulu Paşa, Erzurum Eyaleti elviye ve mutasarrıfları, Sivas Eyaleti mutasarrıfı Vezir Ali Paşa ve Kars Beylerbeyi'nin oğlu Ali Bey'in seçkin askerleri bir an önce Tebriz'de birleşerek asileri bastırma hususunda harekete geçmişlerdir.¹²

Eşkîyalar köylünün malına canına kastetmiştir. Şehzâde Muzur İsmail'in de fitne ve fesatlarıyla isyan Kızılbaş, Terâkime ve Ermeniler arasında yayılarak büyük bir birlik meydana getirmelerinden dolayı üzerlerine beş bin asker gönderilmiştir. Özür beyan eden eşkıya, padişah tarafından itaate devam etmeleri kaydıyla affedilmişlerken daha sonra bu ahitlerini bozmuşlardır. Tekrar harekete geçen eşkıyanın, Topkaraağaç kalesine saldırmak üzere olduğunun Tiflis muhafızı tarafından bildirilmesiyle harekete geçilmiştir. Eşkîyanın olduğu şehirlere dağlar üzerinden gidilerek bertaraf edilmesi daha uygun görülmüştür. Topkaraağaç kalesiyle ilgili birden fazla hükmün bulunması eşkıyanın bu bölgeyi sardığını göstermektedir. Kalenin Car ve Tala Lezgileri ve diğer eşkıyaların sığınağı olduğu, burada karargâh kurduğu bildirilerek, onların verdiği zarardan korunmak için bu kalenin Revan'dan getirilen ameleler ile tamir ve noksanlarının tamamlanması istenmiştir.¹³ Lakin kalenin zarara uğramış yerlerini tamir etmek için giden Ali Paşa ve bine yakın süvari, Car ve Tala Lezgileri, Bulağdar, Beni Ahmedlü, Badar ve Aşip eşkıyası tarafından kale yakınlarındaki Hansarayı mahallesinde geri püskürtülmüştür.¹⁴

Kahet eyaletinin güvenliği için Topkaraağaç kalesinin muhafazası şart olup gerekli tamir yapıldıktan sonra kaleye şark tarafında bulunan yeniçeri, cebeci ve topçu zümrelerden asker sevk edilmiştir (Raşid Mehmed-İsmail Asım Efendi 2013: III/1564). Kale ve civarının korunması için bütün güç ve kuvvet kullanılmış gerekli mühimmat kaleye gönderilmiştir.¹⁵ Hükümler bize bölgedeki diğer eşkıya gruplarının da Lezgilere katılıp birlikte hareket ettiklerini göstermektedir. Bu eşkıyanın üzerine bir miktar asker gönderilmişse de eşkıya geri çekilerek bir yere sığınmıştır. Daha sonra Çıldır ve Tiflis'ten yüz asker ve yedi sekiz serdengeçtinin üzerlerine geleceğini haber alan bu eşkıya firar etmiştir. Kaçan eşkıyalar Kür nehri tarafında olan bazı köyleri basıp yağmalamışlardır. Öyle ki Zaryub, Gökçe, Mezra ve Alagöz bölgelerine

¹² Hüküm 135.

¹³“Tiflis kurbunda vâki Topkaraağaç Kalası'nın etrâfı Car ve Tala Lezgileri ve bazı eşkıyânın makarr ve me'vâları olmağla ol tarafları keyd ve mazarrat-ı eşkıyâdan irâha ve te'mîn husûsunda murâd-ı azim iken hâric-i kalada hendeği olduğundan başka hisâr ve tâbeleri dahî olmamağla bu halde iyi muhâfazası emr-i müşkîl olub lâkin kala-i mezbûrenin o havâlîyi hırâset için lüzûm gelen olduğu emr-i bedîhi olmağın memhâ emken termîm ve tamîrine taraf-ı devlet-i aliyyemden müsâade buyurulmak” Hüküm 223.

¹⁴ Hüküm 59.

¹⁵ “Kâhit ve Tiflis memleketlerinin imâret ve hüsn-i nizâmına bâis olmağla ziyâde muhâfızın tayîn ile istihkâmı muktezî olmağın arzın mücebinece tayîn olunan yeniçeri ve cebeci ve topçu ortalarından ve hâlâ vaz' olunan serdengeçti bayraklarından mâ'dâ eyâlet-i Tiflis'de vâkı' Kazak Sancağı mutasarrıfı Ali Paşa ve Su Muhît Sancağıbeyi Abdullah dâme izzuhû ve Tiflis Kal'ası'nın yemîn ve yesâr ve Halduvar Kal'ası'nın gönüllüyân ağaları ale'l-umûm neferâtıyla kala-i merkûme muhâfazasına tayîn olunmak üzere arz ve inhâ itmek”, Hüküm 59.

yayılan eşkıyalar halkı yağmaladıklarından ellerindeki malların geri alınması ve bir an önce huzurun sağlanması için Tebriz seraskeri Ali Paşa ile irtibata geçilmiştir.¹⁶

Bölgenin kozmopolit yapısı hükümlere yansımış olup Ermeni, Gürcü, Lezgi ve Kazaklar zikredilmiştir. Mesela Rus Çariçesi tarafından Osmanlı'ya gönderilen bir mektupta Şirvan'da yaşayan Lezgi taifesinin Bakü tarafından Rus Çariçesine tabi Kazakların üç yüz elli altı baş beygirini gasp ettiklerini bildirmiştir. Bunun üzerine devlet Şirvan Seraseri Mustafa Paşa'ya bu beygirlerin Kazaklara geri iade edilmesi hususunda emir göndermiştir.¹⁷ Anlaşılabacağı üzere eşkıyalık gerek ülke topraklarında gerekse sınır topraklarda diğer devletler ile diplomatik ilişkileri olumsuz etkileyecek mahiyettedir.

1730 Patrona Halil isyanı ile Car ve Tala Lezgilerinin eşkıyalık faaliyeti aynı zamana tekabül etmiş, III. Ahmet tahttan indirilerek yerine I. Mahmut geçmiştir. Payitahttaki bu isyan Safevi Devleti ile olan ilişkileri etkilemiş, I. Mahmut sınır valilerine Safevi topraklarına saldırmamalarını emretmiştir. II. Tahmasb'ın herhangi bir saldırısına karşı Tebriz'e memur tayin edilen Vezir Ahmet Paşa'ya hem Car ve Tala Lezgilerine karşı mücadelede görev verilmiş, hem de Revan kalesine saldırı olduğu vakit top, tüfek ve havanla müdafaa edilmesi istenmiştir.¹⁸ İran veya Rusya'ya savaş açılmasını isteyen Patrona ve arkadaşlarının ortadan kaldırılmasıyla I. Mahmut yönünü doğuya çevirmiştir. II. Tahmasb ise bu sırada Revan'a saldırmıştır (Külbilge 2010: 197-198). Safevi Devleti'nin Osmanlı hâkimiyetindeki şehirleri istila etmesiyle devlet bir yandan bu eşkıya gruplarıyla uğraşmış diğer yandan istilaya uğrayan şehirlerin muhafazasını sağlamaya çalışmıştır.¹⁹ Malları gasp edilen köylü fakirleştiğinden yerinden yurdundan kopup kitleler halinde büyük şehirlere göç etmiştir. Bu göç dalgaları zamanla Patrona Halil isyanının sosyal sebeplerinden olmuştur (Bayrak 1998: 23). Bölgeye ait tahrir defterlerinde mevcut köylerin neredeyse yarısının boşaldığı görülür. Çünkü İran coğrafyasındaki savaşlar insanları can ve mal endişesiyle daha güvenli yerlere göç etmeye mecbur kılmıştır (Bilgili 2011: 20). Bu göçü bölgedeki otorite boşluğundan yararlanan eşkıya baskınları ve mezhep farklılıkları da tetiklemiştir.

Gence, Revan ve Tiflis eyaletlerinde faaliyet gösteren Car ve Tala Lezgilerinin zulümleri sebebiyle haklarından gelinmesi şart olmasına rağmen itaat etmeyip kaçmaları veya karşı koymaları ise eşkıyalık suçunun farklı boyutunu göstermiştir. Bölgeye bir yıl kalmak üzere tam teşekküllü beş yüz askerin gönderilmesi Car ve Tala Lezgilerinin ciddi sıkıntılar yarattığını gözler önüne sermektedir. Asayiş sağlandıktan sonra eşkıyayı bastırmak için giden askerler ise vilayetlerine geri dönmüştür.²⁰

Yıllarca Osmanlı, İran ve Rusya arasında nüfus mücadelesine sahne olan Dağıstan ve Azerbaycan bölgesi bundan olumsuz etkilenmiş, Safevi baskısı karşısında Car ve Tala Lezgileri

¹⁶ Hüküm 20.

¹⁷ Hüküm 25.

¹⁸ Hüküm 278.

¹⁹ “El-hâletü hâzihî uhde-i şeyâtin-i ateş olan Tahmas Kulu Han-ı bî-îmân memâlik-i İran'dan dâhil-i kabza-i tasarruf-ı pâdişâhânem olan mahallere sù-i kasde tecâsür ve maiyyetinde olan ravâfız-ı kızılbaş ile Tebriz'e gelüb istila itmekle urûk-ı gayret ü hamiyet-i pâdişâhânem haber-bân olub bu tarafda şüceân-ı ricâl-i harb ü kıtâlden otuz kırk bin mikdârı cünûd-ı zafer-mev'ûd tertib ve techiz ve an karib ol tarafa tesyir ve irsâl kılınmakda”, Hüküm 278.

²⁰ “Bundan akdem bağı ve isyanları zâhir olan Car ve Tala Lezgileri'nin gûşmallarında mesâi-i cemilen zâhir ve bedidâr olub ve el-hâletü hâzihî tâife-i merkûme istîmân itmeleriyle rehinleri alınub emân virilmekle senin mansıbın olan Sivas'a avd ve insirâfa izin ve ruhsat virilmek üzere” Hüküm 196, Hüküm 197.

1738 yılında da isyan ederek Nadir Şah'ın ordusu başındaki kardeşi İbrahim Han'ı öldürmüşlerdir. Bu hareketler 1740 yılında artarak devam etmiştir (Çakmak 1996: 51-52). Kahetiya'nın Osmanlıya kesin bir şekilde bağlanması ise ancak 1737'de Yusuf Paşa tarafından gerçekleşmiştir. Böylelikle Güney Kafkasya Kahetiya hariç Tiflis Revan ve Gence-Karabağ olmak üzere üç eyalet birimine ayrılmıştır (Valiyev 2014: 7).

Yine Tebriz Mutasarrıfı Mustafa Paşa 1728 Ekim ortalarında Şahsunlu adında eşkıyanın Erdebil sınırında Meşkin adlı yerde olduğu haberini alınca Diyarbakır valisi Vezir İbrahim Paşa ile birlikte kuvvetlerini alarak eşkıyanın üzerine gitmiştir. Asiler direnemeyeceklerini anladıklarında üçe ayrılarak firar etmişlerdir. Eşkîya, Meşkin nahiyesinde kılıçtan geçirilmiş kaçan eşkıya bin civarı haneyi yağmalamıştır. Merağa şehri 1725 'de alınmış ve nüfusunun %98 'i Müslüman Türklerden oluşmaktadır (Memmedova 2015: 134). Eşkîya reislerinden Kel Ali Merağa şehrine ve 106 köylü Heşt-rud nahiyesine gelip bir kaç köyü zapt etmiştir (Özgüdenli 2003: 86). Dört bin eşkıyanın toplanmasıyla dört yüz elli kapı halkı ve levendat üzerine gönderilerek Kel Ali ve bin civarı eşkıyanın bir kısmı katledilmiş kalanlar ise firar etmiştir. Bölgenin bu eşkıya belasından temizlenmesi için gereken güç ve kuvvetin kullanılması emredilmiştir.²¹ Kuvvetli miktarda asker toplanarak Şahsunlu eşkıyası, Car ve Tala Lezgileri eşkıyasının, Gence'de kızılbaş zamanında yüzbaşı olup hala isyanda olan Ermeni ve sair asilerin ve Makanat eşkıyasının yola getirilmesi istenmiştir.

Erdebil ve Tebriz civarında daha önce isyan etmiş ve buradan Kızılbaş tarafına firar etmiş olan Abdurrezzak adlı şahsın Şahsunlu eşkıyalarının başı olduğu bildirilmiştir. Bu eşkıya 1727'nin sonunda Karabağ'da isyan etmiş, Şahseven taifelerinin de bu isyana katılmasıyla sayıları on binleri aşmıştır. Sahte şehzade İsmail Mirza da isyana katılarak önderliği ele almıştır (Mustafazade 2004: 26). Yusuf Bey mahiyetine bin asker alarak bunların yola getirilmesi hususunda kesinlikle müsamaha göstermeyip eşkıya üzerine gitmiştir.²² Erzurum Eyaleti'ne mutasarrıf olup Gence muhafızı olan Vezir Mustafa Paşa bu hususta Tebriz'e bin askeriyle bizzat Yusuf Paşa ile eşkıyanın bertaraf edilmesi hususunda nasıl hareket edeceklerini istişare etmiştir.²³ 1728'de Şirvan Hanı Hacı Davud'un yerine Surhay Han tayin edilmiştir (Mustafazade 2004: 25). Surhay Han yirmi bin asker ile Şemahı'dan Şahsunlu eşkıyasının olduğu yere üç günde varabilecek iken, Dağıstan tarafından Rus sınırına uğramadan Kür ve Aras nehri sınırından eşkıya üzerine yirmi dokuz günde gitmeyi tercih etmiştir.²⁴ Üngüre mahalline geldiğinde Tebriz muhafızı, Diyarbakır valisi İbrahim Paşa ve Hane Mehmed Paşa, Surhay Han'ın maiyetine katılmıştır (Raşid Mehmed-İsmail Asım Efendi 2013: III/1619).

Şahsunlu ve benzer yağmacılar takip edilip Üçtepe mahallinde bir kısmı eman almışken, bir kısmı birbirlerini kıskırtmaları neticesinde firar ederek tekrar yağma ve çapulculuğa başlamışlardır. Bu sebeple üzerlerine giden Şirvan Hanı Surhay Han, Yedi Tepeler'de onları yakalamış ve sabah vakti imha edecekken onların bulunduğu yerle kendileri arasında Rus

²¹ Hüküm 166.

²² Hüküm 120.

²³ Hüküm 122.

²⁴“Dağıstan askerinden imkân-ı mertebe asâkir-i mütekâsire ile hareket ve düstûr-ı mükerrerrem müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem hâlâ Gence muhafızı olan vezîr-i sûtûde pezirim Mustafa Paşa edâmallâhu teâlâ iclâlehûnun marifetiyle Tebriz tarafına atf-ı inân-ı azîmet ve Moskov hudûduna uğramamak üzere Nehr-i Kür'dan Karabağ tarafına ve ondan tekrar Nehr-i Aras'dan mürûr ve ubûr ve bi avnillâhi teâlâ eşkıyâ-yı merkûmenin üzerlerine” Hüküm 132.

çadırlarının olduğu haberiyle sulhu korumak için o gün ve ertesi gün beklemiştir. Bu sırada Moskov ile eşkıyalar ellerinde bulunan malların üçte birini ve kayık ücretlerini Ruslara vermek suretiyle, Kür nehrinin karşı kıyısında olan Mugan toprağında inşa edilen bir kaleye kırk-elli sandal ile götürmeleri için Ruslarla anlaşma yapmışlardır. Asiler kısa zaman sonra Rus tarafında da yağma ve çapulculuğa başlamışlardır. Burada ilginç olan Rus idari birimlerinin de isyanın bastırılmasında faal olmasıdır (Mustafazade 2004: 26). Henüz karşı kıyıya geçmemiş eşkıya ile mallarının bir kısmı ele geçirilmiştir. Ruslara Şahsunlu, Enballu ve Afşar ile birlikte üç bin asinin teslimi için üç gün süre verilmesine rağmen hiçbir cevap alınamamıştı. Asilerin Osmanlı tarafına ellerindeki mallarla birlikte teslim edilmeleri ve Ruslardan gelen haberlerin doğru olup olmadığının anlaşılması için Rus elçisiyle görüşmek suretiyle duruma açıklık kazandırılıp padişaha bildirilmesi istenmiştir.²⁵ 1729 Şubat ortalarında Karadağ Hanı iken firar eden Abdurrezzak, Enballu Mirza Ali Bey ve Hüseyin Bey ile birlikte on beş ihtiyar eman dilemiştir. İbrahim Paşa Abdurrezzak'ı alarak Tebriz'e götürmüştür.²⁶

Başka bir kayıta ise İsfahan'da kendisini Şah ilan eden İbrahim adında bir şahıs etrafında hayli adam toplamıştır. Onun gerçek şah olduğuna inanan bu eşkıya grubunun üzerine acilen Küçük İsmi Paşa görevlendirilmiş, bunların firar etme ihtimallerine karşı Erzurum Eyaleti'nin elviye alaybeylerine, Gence Eyaleti mutasarrıfı ve muhafızı Vezir İbrahim Paşa'ya ve Tiflis muhafızı Vezir İshak Paşa'ya mahiyetine asker olarak gitmeleri emredilmiştir. Kars, Çıldır ve Şirvan'dan da bir miktar asker, topçu ve cebecinin tayin edilmiş olması eşkıyanın ciddi sıkıntı oluşturduğunu göstermektedir. Sığınak eşkıyasının başı olan İbrahim ve Sapgan adlı kişiler yanlarında adamlarıyla Revan'a bağlı Uşacık yüzbaşısının yanına firar etmiş olmalarına rağmen Gence muhafızı Vezir İbrahim Paşa Uşacık dağlarında bu eşkıyanın bir kısmını katletmiştir. Bir kısmının da Revan taraflarına kaçacağını tahmin ettiğinden Revan muhafızı Vezir Mustafa Paşa'ya haber vererek oraya doğru gelen eşkıyayı bulup cezalarını vermesini sağlamıştır.²⁷

Eşkîya Olaylarına Karşı Alınan Tedbirler

Devlet, eşkıyaya karşı yürüttüğü mücadelede ilk olarak önleyici tedbir amaçlı sık sık teftiş yaptırmıştır. Çünkü teftiş sırasında rastlanan küçük eşkıya gruplarına müdahale etmek daha kolay olmuştur. Ticaretin yoğun olduğu şehirler, yollar, maden çıkarılan yerler hususi güvenlik isteyen alanlardır. Bu sebeple bölgenin iyi tanınması ve güvenilir devlet adamlarının gönderilmesi ve teftişi şart olmuştur. Eşkîyalık olaylarına karşı gönderilen hükümlerde bu mücadeleyi sürdürmekle görevlendirilen kişiler ve bu kişilere verilen yetkiler belirtilmektedir.²⁸

²⁵ Hüküm 240.

²⁶“Şahsunlu'dan destres olduğunuz eşkıyayı bi avnillâhi teâlâ kahr u tedmîr ve emvâl ve eşyâları ganimet-i guzât-ı asâkir-i nusrat masîr kılındıktan sonra mukaddemâ Karadağ Hanı iken firâr iden Abdurrezzâk ve İnallu Mirza Ali ve Hüseyin Bey onbeş mikdârı ihtiyarıyla tarafınıza gelüb istîmân itmeleriyle” Hüküm 188.

²⁷“Revan'a tâbi Uşacık yüzbaşısı yanına firâr itmeleriyle düstûr-ı mükerrerem müşîr-i mufahham nizâmu'l-âlem Gence muhâfızı vezirim İbrahim Paşa edâmallâhu teâlâ iclâlehû tarafından haklarında tayin olunan asker eşkıyâ-yı mesfûrûnu Uşacık dağlarında kaldırub bazılarını ahz idüb ancak bakiyyetü's-süyûf olanları firâr idüb Revan tarafına gidecekleri muhakkak olduğun vezîr-i müşârun ileyh i'lâm itmekle sen ki vezîr-i müşârun ileyhşin işbu emr-i şerîfim ile vüsûlünde zikr olunan firârleri Revân câniblerinde gereği gibi tekayyüd ve ihtimâm ile teccessüs ve tefâhhus ve ol tarafa varanları alâ eyyi hâlin ahz ve ele getürüb bilâ tevakkuf cezâların tertîb”, Hüküm 255.

²⁸“Tiflis Muhafızı Vezirim İshak Paşa'ya hüküm ki: Car ve Tala Lezgileri eşkıyâsının Tiflis havalisine tasallut ve te'addi ve tecavüzleri olduğu mezbûrların def-i gâile-i fesâd ve şekâvetleri ve sâir iktizâ iden umûr ve husûslarının icrâ ve temşiyeti için tahrîri fermânım olan on bayrak yeniçeri serdengeçdileri ma'îyyetine me'mûr ve sen cümlesinin üzerine başbuğ nasb ve ta'yîn olunub ve Gence muhâfızı vezirim İbrahim Paşa dahî her bâr seninle haberleşüb ve 'ale'd-devâm ol havâliye çeşm ü gûş tutub hîn-i iktizâda asker ile sâir vücûh-ı şettâ ile imdâd ve iânet

Bir kale veya eyaletin olması muhtemel bir saldırıda veya sefer zamanı tayin edilen memur, aynı zamanda eşkıya olaylarının bastırılmasında da görev almıştır. Eşkîyanın sefer sırasında ortaya çıkması ise yetkilinin sancağından uzaklaşması sebebiyle olmaktadır. Devlet bunun içinde önlem almak zorunda kalmıştır. Sefer esnasında bölgenin güvenliği için ayrıca yetkili memur tayin etmiştir.

Eşkîya ortaya çıktıktan sonra üzerine bölgeden askerî kuvvet gönderilmiştir. Ciddi boyutta sıkıntı oluşturduğu zamanlarda süvari ve piyade asker desteği alındığı görülmüştür. Eşkîyanın çıkardığı isyan karşısında yetkililerden kesin suretle haklarından gelinmesi istenmiş, bunun için yeterli miktarda asker gönderilmiştir. Eşkîya ile mücadele için şehirdeki görevliler uyarılmış, kendilerine eşkıyayı bertaraf etmeleri emredilmiştir. Car ve Tala Lezgilerinin Tiflis'e girmesiyle bu işe memur edilen Gence muhafızı Mustafa Paşa'nın maiyetine Karaman valisi Ahmet Paşa bin, Trabzon valisi Abdurrahman Paşa sekiz yüz, Revan muhafızı Mustafa Paşa beş yüz, Erzurum, Kemah, Karahisar-i şarkı ve Tuzluca'dan beş yüz süvari ve beş yüz piyade gönderilmiştir.²⁹ Gence'de yerleşik bulunan Karaçorlu Kürtleri adında asiler çetelere rehberlik ederek köyleri yağmalamış çapulculuk yapmış, şehirlerdeki erzakı yakarak asker ve köylüyü öldürmüştür. Sivas, Erzurum, Kars, Maraş ve Kürdistan Eyaletlerinden çok miktarda asker takviyesiyle o yerin çevresinde bulunan vilayetlere emir gönderilip askeri destek sağlanmış ve bastırılmaları konusunda kesin emirler verilerek haklarından gelinmesi istenmiştir.³⁰ Tedbir mahiyetinde gönderilen askerin niceliği de eşkıya gailisinin boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Bazı yerlerde eşkıyalık faaliyeti o kadar büyüktü ki Erdebil taraflarından gelip isyan niyetiyle kızılbaş taraflarına giden ve başlarının Abdurrezzak olduğu bildirilen eşkıya için acilen tedbir alınması ve köklerinin kurutulması için Tebriz muhafızı Yusuf Paşa maiyetine beş bin silahlı asker verilmiştir.³¹

Bazı eşkıya zümrelerini ortadan kaldırmak için başvurulmuş diğer tedbir, fetva alınmasıdır. Böylece görevlilerin dini ve ahlaki endişesinin önüne geçilerek yetkilerini rahatça kullanması sağlanmış, halkın eşkıyaya meylinin ve yardımının önüne geçilmiştir.³² Olayları önleyebilenin diğer yolu ise yetenekli devlet adamlarını görevlendirmektir. Zira Gence Muhafızı Mustafa Paşa'nın bölgede çıkan eşkıya olaylarına sık sık memur edilmesi buna örnek olabilir.

eylemesi için hatt-ı hümayûn-ı şevketmakrûnum ile şeref-bahş-ı sudûr olan emr-i şerîfimle me'mûr kılınmağla", Hüküm 264.

²⁹ Hüküm 264.

³⁰ "Eşkîyâ-yı merkûmeden ele girenleri idâm ve izâle ve fesâd ve şekâvetde eşedd ve ihtiyârı olanları alâ eyyi hâlin kâm' ve kal' ve şiddetlerin kesr ve tezlil ile mâ'adâsını fîmâ bad zulm ve fesâd ve şekâvete cesâret itmeyecek", Hüküm 32.

³¹ "Bin mikdârî güzîde asker ile vezîr-i müşârun ileyhın yanına tayîn ve serîan ve âcilen vech-i meşrûh üzere tenbîh-i ekîd ile irsâl ve îsâl ve bu gâilenin define ziyâde ihtimâm eyleyüb ser-i mü hilâfından gâyetü'l-gâye ittîkâ ve mücânebet eylemen", Hüküm 120.

³² "Gence cânibinde bir mahalde mütemekkin bir tâife tecemmu' ve fitne ve fesâda mübâseret itmeleriyle kendü hallerinde olub fesâddan beri olmaları için men lehu'l-emr tarafından tenbîh olundukda mütenebbihler olmayub nice kurâları basub hayvanatlarını ve sâ'ir envâllerini nehb ü gâret ve kat'-ı tarîk ve envâ'-ı zulme mübâseret itmeleriyle taraf-ı sultandan tâife-i mezbûreyi ahz ve şerlerini def'a me'mûr olan zeyd-i vâli tâife-i mezbûreyi ahz murâd itdikde mezbûrlar şer'-i şerîfe ve emr-i sultânîye itâat itmeyüb muhâbebe sadedinde olsalar emr-i ulî'l-emr ile tâife-i mezbûre ile mukâtele idüb şerlerini def' için katl etmek câiz olur mu? El-cevâb vâcibdir." Hüküm 136.

Eşkîya olayları hem halka hem de ekonomik yönden devlet bütçesine zarar vermekteydi.³³Keza kayıtlarda daha çok köy halkının hedef alındığı görülmüştür. Köylünün zahiresini yağmalamakla kalmayıp geriye kalan mallarını yakmıştır.³⁴ Eşkîya tecavüzünden mustarip köylülerin şikâyetleri devletin merkezine kadar uzanmış,³⁵bu güvenlik zafiyetinin ortadan kalkması için bölge idarecilerine emirler gönderilmiştir. Hükümlerde geçen “mazarratların def u ref olunmak lâzım” ifadesinde devlet köylünün zararını karşılayarak mağduriyetini gidermiş, devletin reayayı gözetdiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda eşkîya hücumlarından zarar gören kişiler tespit edilerek zararlarının karşılanması yolunda tedbirler alınmıştır. Devlet kaçan eşkıyayı yakalamakla kalmayıp yağmaladıkları malları ellerinden almıştır. Ayrıca görevini yerine getirmekte tembellik gösteren yetkililer azledilmekle kalmayıp, onların nasıl cezalandırılacakları hükümlerin sonunda verilen gözdağından anlaşılmaktadır.³⁶Bu da eşkıya ortaya çıktıktan sonra tehlikenin bertaraf edilmesi ve huzurun sağlanması için alınan tedbirdir. Car ve Tala Lezgilerinin Topkaraağaç'ta suikast yapıp bazı köylere girmesiyle görev verilen Eleşkird sancak beyi İsmail Bey'in bu emri yerine getirmediği haberi alınınca “emr-i mühimde taksîrin âşikâr olur ise azlin ve iktifâ olunmayub eşedd-i ukûbet ile muâkab olacağını yakînen muhakkak ve muharrer bilüb” ifadesiyle uyarıldığı görülmektedir.³⁷

Bölgede eşkıyaların halka yoğun bir şekilde zulmetmeye devam ettiğini ve bastırılıp asayiş sağlansa bile bir süre sonra tekrar zuhur ettiği anlaşılmaktadır.³⁸ Aynı anda birden fazla eyalette eşkıyaların baş göstermesi ise bölgede asayiş sorunun olduğunu göstermektedir. Zira Revan eyaletinden Gence'ye Car ve Tala eşkıyası için asker istenmişken daha sonra bundan vazgeçip Karaçorlu tıfesi eşkıyalarının Revan'da halka zulmedeceği tahmin edildiği için Revan'dan asker talebinin tehir edilerek kendi eyaletlerini muhafaza etmeleri emredilmiştir.³⁹ Gence Revan ve Tiflis gibi üç eyaletin ortasında Car ve Tala Lezgileri halka zulmettiği sırada gönderilen hükümde zaman kaybetmeden bir taraftan Tiflis muhafızı İshak Paşa bir taraftan Revan muhafızı İbrahim Paşa ve diğer taraftan Gence muhafızı İbrahim Paşa ittifak ederek asker tedariki sağlanıp asilerin ortadan kaldırılması emredilmiştir. Ayrıca iki eşkıya grubunun birlik

³³“Birkaç seneden berü vukû bulan seferler takrîbi ile iktizâ iden mesârif-i kesîreye harc ve sarf olunan hazâin emvâl-i mîrîyye zarar ve hasardan hâriç olub ve bu husûs için külliyyetli sefer iktizâ itmez iken müceddeden asker tahrîri ve teksîr-i mesârif ile itlâf-ı emvâl-i mîrîyye hâsıl olmağla”, Hüküm 90.

³⁴“Dere Alagöz nâhiyesine ale'l-gafle hücum ve muhâfazasında olan sol kol ağasını ve neferâtından vâfir adamı şehîd ve Herher nâmında yüz elli hâneli bir ma'mûr ve abadân karye-yi bi'l-küllîye nehb ü gâret ve karye-i mezbûrede mukaddemâ cem olunan zahîreyi yağma ve bâki kalanı dahi ihrâk bi'n-nâr itmeleriyle”, Hüküm 32.

³⁵“Tokluca nam karyeyi nehb ü gâret itmeleriyle fukarânın ahvâli müşkil ve bu hal üzere kalur ise nevâhî-i Revan'ın raîyyetinden hâli ve harâb olmasına bâis ve bâdî olacakları nümâyân olduğun arz ve i'lam olunmağla”, Hüküm 32.

³⁶“Şöyle ki bu husus devlet-i aliyemin ehemmi-i mühâmm-i lâzımı'l-ihimâmından iken her kangınızın ihmâl ve tekâsülü zuhûr idecek olur ise azliniz ile iktifâ olunmayub işbu itâb ile muâkab olacağınızı muhakkak bilüb ona göre bu emr-i mühimde ser-i mü ihmâl ve tekâsüle rızâ ve cevâz göstermemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdr olmuştur.”, Hüküm 138.

³⁷ Hüküm 169.

³⁸“Car ve Tala Lezgileri bundan akdem atebe-i aliyeye-i pâdişâhâneme ilticâ ve itâat ve cerâim-i sâbıkalarından istifâ ve ızhâr-ı nedâmet ve fimâ bad câdde-i itâattan ser-i mü inhirâf itmemek üzere ta'ahhüd itmeleriyle hallerine merhameten itizârları kabûl ve mes'ûlleri müsâade-i aliyeye-i mülûkânemle meşmûl olmuş iken mezbûrlar nakz-ı ahd ile alem-efrâz-ı fesâd ve şekâvet ve cemîyyet ile Topkaraağaç'ı ve havâlisine sû-i kasd ve bazı kurâ ve nevâhî reâyâsına îsâl-i hasâretten hâli olmamalarıyla”, Hüküm 138.

³⁹“Gayrı ol tarafda Karaçorlu eşkıyası ve kapusuz levendât tâifesinin dahî re'âyâ neferâtına zulm ve udvânları mukarrer olmağla husûs-ı mezbûr için gidildiği halde Revan gibi bir memleket-i ma'mûrenin re'âyâsının perîşân olmasına ve mâl-ı mîrinin gerü noksânına bâis ve bâdî olacakları nümâyân olmağın mezbûrların üzerlerine sefer olunmak irâde olduğu halde ziyâde piyâde asker tedârikiyle itânı senâsülülüne te'hîr olunmak münâsib olmağın”, Hüküm 220.

olup yağmaladığı durumlarda olmuştur. Mesela Karaçorlu ve Sığınak eşkıyalarının ittifak ederek Zaryub nahiyesinin tamamını zarara uğrattığı görülmektedir.⁴⁰ Bu gibi durumlarda devlet eşkıyanın firar edeceği yakın eyaletler hesap edilerek kuvvetli bir asker oluşturup bastırmıştır. Nitekim çoğu zaman bölünerek kalabalık gruplar halinde birden fazla köye saldırmışlardır.⁴¹ Eşkîyanın dağlık ve ormanlık alanlara kaçıp saklanması asilerin ortadan kaldırılmasını güçleştirmiştir. Buna karşı bölgenin coğrafi yapısı dikkate alınarak asilerin kaçtığı yerlere çadır kurup olayın iç yüzünün gizlice araştırılması ve birer ikişer ele geçirilmesi istenmiştir.⁴²

Eşkîyalık Suçuna Verilen Cezalar

Osmanlı Devletinde toprakların genişliği ve tebaanın çeşitliliği sebebiyle kontrol ve asayiş önemliydi. Reayanın huzur ve güvenliğinden sorumlu olan devlet öncelikle suçun ortaya çıkmasına engel olmak için tedbir almıştır. Suç işlediğinde ise kuvvetli yaptırımları olan cezaları uygulamakta tereddüt etmemiştir. Hükümlerde işlenen suçlara dikkat edildiğinde ev basma, zahire yakma, yol kesme, hayvanları sürme, cinayet, malların gaspı göze çarpmaktadır. Eşkîyalık, içinde birkaç suçu barındırabilen bir eylem olduğundan suçlu sayılmak için bunlardan birinin işlenmiş olması yeterlidir. Bu sebeple mala veya şahsa karşı fiilen işlenmiş bir suç olmasa bile sadece yol emniyetinin ve kamu düzeninin ihlâl edilmesi tek başına yeterli sayılır (Bardakoğlu 1995: 464). Eşkîyanın hane ve yollara saldırması ise güvenlik zafiyetinin boyutlarını göstermesi açısından çarpıcıdır.

Merkezi idare, eşkıyalık faaliyetlerin önüne geçmek adına eşkıya liderlerine ve adamlarına çeşitli cezalar vermektedir. Şer'i hukuk uygulamasının olduğu Osmanlı devletinde eşkıyalık suçu, İslâm hukukunda had cezası gerektiren bir suçtur. Yani bu suça verilecek ceza Kur'an'da belirtilmiştir. Nitekim eşkıyalık yapan kişi ya da kişiler; mal almadan, kimseyi öldürmeden, yol kesip, etrafa korku saldılarsa sürgünle cezalandırılırlar. Sadece mal alıp, cana dokunmamışlarsa, sağ el ve sol ayakları bilekten çaprazlama kesilir. Eşkîyalık sırasında adam öldürmenin cezası ise ölümdür. Öldürme eylemi sırasında, maktulün malı alınmışsa suçlu asılarak cezalandırılır (Udeh 1976: 154-164). Yavuz Sultan Selim dönemine ait Niğbolu Kanunnamesinde "Ve eğer örfle bir kimesnenin hırsızlığı zâhir olsa kadıya iledele, kadı dinleye ve ehl-i örf hüccet vere, ehl-i örf dahi hüccet mucebince asılmağa müstahak, olanı asa ve kat'-ı uzv olmak lazım geleni kat' eyleye. Bu babda ber-müceb-i örf lazım olan siyâsete dahi kanun-ı kadime muhalif kadılar mani olub siyâseti tehir etdirmeye ve siyâseti günahını olan yerde etdüreler"(Akgündüz 1991: III/428) ifadesi eşkıyalık boyutundaki hırsızlıktan ve bu suça verilen cezalardan bahsetmektedir. Bu suçla ilgili bir diğer hükme, Kanuni dönemine ait Bozok Sancağı Kanunnamesinde rastlanmaktadır. "Her kim yol kesüb harâmîlik etse boğazından asub ziyade zecr edeler"(Akgündüz 1991: VI/226) şeklinde olan hüküm, eşkıyalık suçuna verilecek cezayı açık olarak bildirmiştir. Bu cezalar verilirken ölümle cezalandırılacak olan kişinin, kanunlara ve padişaha itaat etmeyip isyan ederek fesat çıkarması, kötülüğü alışkanlık haline getirmesi, köy

⁴⁰ "Karaçorlu eşkıyası dâhî sığınak eşkıyası ile müttelik olmalarıyla Zaryub nâhiyesi eşkıyâ-yı merkûmenin hasâreti havfından külliyyet ile itâate mütereddîd olub sığınak gâilesi ber taraf olmadıkça", Hüküm 20.

⁴¹ "Eşkîyâ-yı merkûme iki bölük olub bir bölüğü Nahçıvan cânibinde me'mûl olmayan bir mahalden zuhûr ve bir bölüğü dâhî hatıra gelmeyen Dereçiçek nâhiyesine Tokluca nam karye-yi nehb ü gâret itmeleriyle", Hüküm 32.

⁴² "Yurdlarından göçüb yine ormanlara ve âhar mahallere tahmil iderler ise mukeddemâ Tebriz tarafından gönderilen asker misillü terk itmeyüb mîr-i mîrân-ı mûmâ ileyh maiyyetinde olan asâkir ile eşkıyâ-yı merkûmenin yurdlarına nüzûl ve çadırlar ile ikâmet ve tefahhus ve tecessüs ve iktizâsına göre hareket ile birden ikiden ele götürmeğe ikdâm iderek", Hüküm 32.

basıp reayaya zarar veren ve devletin yetkililerine karşı muharebeye girişen olduğu, alınan fetva ile belirtilerek, katlinin şer'an uygunluğu ifade edilir.⁴³

Özellikle sefer esnasında veya sefer sonrası harekete geçen eşkıyalar reayanın sadece malını gasp etmekle kalmamış birçok kişiyi katletmişlerdir.⁴⁴ Karaçorlu aşiretinin köyleri basıp halkı katletmesiyle Vezir Mustafa Paşa'nın Bayezid sancağı mutasarrıfı Mahmud Paşa ve Kürdistan askerleriyle birlikte asileri yakalayıp öldürülerek nizamın sağlanması istenmiştir. Mühimme kayıtlarında geçen "haklarından gelinme", "idam edilme", "siyaset edilme", "istisâl etme" hükümleri buna işaret etmektedir. Eşkîyalık suçuna verilen cezada temel prensip caydırıcılık olmuştur. Hükümlerde eşkıyanın yaptığı fena işler anlatılarak affedilmişken tekrar eşkıyalık yaptıklarından bahsedilip, reayaya verdiği zarar sebebiyle alınması gereken tedbir ile uygulanması istenen cezalar sıralanmıştır.

Eşkîyaya uygulanan öldürme cezasından başka bunları bölgede sindirmek adına çeşitli yaptırımlar da uygulanmıştır. Bu manada bir diğer şer'i cezalandırma şekli sürgün cezasıdır. Bu uygulanma ile hem eşkıyalığa sebep olan kişiler, yaşadıkları ve suç işledikleri ortamlardan uzaklaştırılarak nüfusu kırılmış, hem de örgütlenmiş olan bu eşkıya grupları dağıtılmıştır. Bu ceza kişilerden başka eşkıyalık yapan aşiretlere de uygulanmıştır. Zira Gence Seraseri vezir Mustafa Paşa'dan asilerin kesinlikle özürlerinin kabul edilmeyip, gereği gibi intizama sokularak münasip bir yere yerleştirilmeleri istenmiştir.⁴⁵ Bu uygulamadaki birinci amaç asileri cezalandırmak, ikinci amaç ise çoğu göçebe olan bu asi aşiretleri yerleşik düzene sokarak boş topraklara iskân ettirip üretim sağlamaktır.

Eşkîyalık suçuna karşı diğer uygulama ise isyan etmesine rağmen af dileyip itaat eden bazı aşiretlere bölgede görev ve yetki vererek asayiş sağlanmaya çalışılmıştır.⁴⁶ Hatta isyan edenlerin içlerinden bir eşkıya ağası subaşı seçilip tayin edildiği de görülmüştür.⁴⁷ Bundan başka asileri bastırmakla görevli olan askerlerden geri giden olursa bunların dirliklerinin başkasına verileceğinin söylenmesi, bu hususta yetkililerden başka görevli askerlere de ceza uygulandığını göstermektedir.⁴⁸ Bir diğer ceza ise kalebent etmektir. Arapça "kal'a" ve Farsça "bend" kelimelerinden oluşan kal'a-bend, kaleye bağlanmış, orada hapsedilmiş kimse için kullanılır

⁴³ "Gence cânibinde bir mahalde mütemekkin bir tâife tecemmu' ve fitne ve fesâda mübâseret itmeleriyle kendü hallerinde olub fesâddan beri olmaları için men lehu'l-emr tarafından tenbih olundukda mütenebbihler olmayub nice kurâları basub hayvanatlarını ve sâ'ir envâllerini nehb ü gâret ve kat'-ı tarîk ve envâ'-ı zulme mübâseret itmeleriyle taraf-ı sultandan tâife-i mezbûreyi ahz ve şerlerini def'a me'mûr olan zeyd-i vâli tâife-i mezbûreyi ahz murâd idtikde mezbûrlar şer'-i şerîfe ve emr-i sultânîye itâat itmeyüb muhârebe sadedinde olsalar emr-i ulî'l-emr ile tâife-i mezbûre ile mukâtele idüb şerlerini def' için katl etmek câiz olur mu? El-cevab vacibdir.", Hüküm 136.

⁴⁴ "Gence toprağında mütemekkin Karaçorlu ekrâdı nâmında olan tâ'ife-i bâğiye Revan fethinden berü re'âyâ-yı gâret ve mukaddemâ üzerlerine 'âmîl ve zâbît nasb eyledüğün Sekbanoglu'nu ve ma'îyyetlerinde olan iki bayrak ric'alini 'umûmen katl eylemişler", Hüküm 32.

⁴⁵ "Mezbûrlardan kahr ve tedmîri lâzım gelenlerin i'dâm ve istisâllerleriyle mâ'adâsının bir mahall-i mu'ayyene îvâ ve iskân ve ahvâllerine nizâm virilmek senin lâzime-i 'uhde-i ihtimâmın olduğundan", Hüküm 32.

⁴⁶ "Revan mülhakâtından olan Zaryub ... nâhiyesi Gence sığınağına muttasıl olmak hasebiyle bundan akdem isyân üzere iken bazıları istîmân itmeleriyle vezîr-i müşarun ileyh tarafından emân virilüb içlerine bir ağâsını bölükbaşı nasb ve ırsâl ve mezbûrlar bir mikdar cizye evrâkı alub akçesini Revan'a ırsâl ve sâ'irleri dahî itâ'ata mâîller olub", Hüküm 20.

⁴⁷ "Gence sığınağına muttasıl olmak hasebiyle bundan akdem isyân üzere iken bazıları istîmân itmeleriyle emân verilüb içlerine ağâlarından birisi subaşı tayîn ve ırsâl ve mezbûrlar bir mikdâr cizye evrâkı alub akçesini Revan'a ırsâl ve sâirleri dahî itâate mâîller olub lakin hâlâ itâat üzere olan Gökçe ve Mezraa ve Dere Alagöz ahâllerine eşkiyâ-yı merkûme sû-i kasd hasâretten hâli olmayub", Hüküm 22.

⁴⁸ "Neferâtından dahî girü varanların dirlikleri âhara tevcih olunacağı mukarrar olmağla", Hüküm 149.

(İşbilir 2016: 5). Hırsızlık, gasp, adam yaralama ve zulüm, tecavüz ve zorbalıktan başka birçok suç için uygulanan bu ceza ıslah oluncaya kadar devam etmektedir⁴⁹. Hükümlerde görevini layıkıyla yerine getirmiş olan devlet görevlilerinin ödüllendirildiği de görülmektedir.⁵⁰ Samur kürk elbise, mücevher, kılıç, hançer vb. çeşitli hediyeler gönderilmiştir.

Hükûmeti zor durumda bırakacak kadar etkin eylemlere girişmedikleri sürece eşkıya sorununu çözmek için devlet önce mahallî güçlerden yararlanmış, sıkıntı bertaraf olmayınca çevre vilayetlerden memur tayin etmiştir. Eşkıya bununla da yola gelmezse merkezden bir vezir, serdar tayin edilmiştir. Devlet belli bir ideolojiye sahip olmayan eşkıyayı bölgede sindirmek için gayet pragmatik davranmaktaydı. Yağma hareketlerini büyük bir isyana dönüştürmesine imkân vermediği için devlet ile karşı karşıya kalan bir eşkıyanın af dileyip itaat etmekten başka çaresi yoktu. Eşkıya reislerine görev ve yetki verildiğinden statü kazanmaları söz konusuydu. Bunun bilincinde olarak, devletle sürekli bir anlaşma zemini aramışlardır (Ertaş, 2017: 183). Bu durum genellikle büyük çapta isyanlarda görülmüştür. Mahalli tarzda olan eşkıyalar bölgede kolaylıkla sindirilmiştir.

SONUÇ

İncelenen dönemde eşkıyalık faaliyetleri Celali İsyanları gibi büyük çapta olmayıp mahalli tarzdadır. Devletin otorite boşluğunu fark eden eşkıya, gasp ve yağma işini gerçekleştirmiş halka zulmetmiştir. İran coğrafyası Safevilerin vur kaç politikası yüzünden sınırlar sürekli el değiştirmiş, devletin fetih için meydanda olması gereken askeri eşkıya gailesiyle uğraşmıştır. Bununla kalmayıp alınan yerlere iskân edilen reaya, Revan örneğinde olduğu gibi eşkıya sorunu ile karşılaştığından yerleşmeden göç etmek zorunda kalmıştır. Hükümlerde eşkıyadan bahsedilirken ekrad taifesinden olduğunun ifade edilmesi bölgede Kürt aşiretlerin olduğu bilgisini vermektedir. Bu aşiretlerin bulundukları yerden başka şehirlere giderek eşkıyalık yapmaları da ayrıca dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nin hemen her döneminde ortaya çıkan eşkıya gruplarının çoğu kısa sürede bastırılmış olsa da bazı eşkıya grupları devleti epey uğraştırmıştır. Bu durum devleti siyasî, sosyal, iktisadî ve askerî yönden olumsuz etkilemiştir. Kozmopolit yapının hâkim olduğu merkezden uzak olan yerlerde eşkıyalık olaylarının sık yaşanması ve merkezin buraya müdahalesi hayli zaman aldığından olumsuz etkisi daha fazla olmuştur. Özellikle Car ve Tala Lezgileri devleti epey uğraştırmış, sükûnet sağlanıp affedilmiş olmalarına rağmen devletin Safevi ile savaş halinde olmasını fırsat bilerek tekrar isyan etmişlerdir.

Eşkıyaların genelde iç faktörlerden etkilendiği hükümlere yansımıştır. Örneğin, kendini Şah ilan eden İbrahim adında şahıs etrafında adam toplayarak eşkıyalık yapmıştır. Ayrıca Safevi şehzadelerinin eşkıya grupları ile birlik olup onlara destek verdiği görülmektedir. Lezgiler ise Rus tüccarların mallarını yağmalamış, Şii baskısı görmesi hasebiyle Safevi hâkimiyetinde olan topraklara saldırmıştır. Eşkıyaların yola getirilip bastırılmasının ardından affedildikleri halde

⁴⁹ “Muhâlefet kaydında olur ise bilâ tereddüd kalca bend ve haklarından gelinmek fermân-ı hümayûnum olmağın” Hüküm 168.

⁵⁰ “Vücûda gelen mesâî-i cemîlen mebrûr ve meşkûr olmuştur berhurdâr olasin hâliya hakkında âfitâb-ı âlem-tâb-ı cinâyet-i mülûkânem lemeân ve bahr-i zâhir-i mekârim-i pâdishâhanem feyezân idüb hâssa hil'a-i fâhire-i hidivânemden size semmûr-ı fâizü's-sürûra kaplu bir sevb hilat-i mûrisü'lbehcet-i sultânî ve esyâfi fâtihâtü'l-eknâf-ı hüsrevânemden bir kabza şimşir-i adûv-tedmîri sâhib-kırânî ve bir murassa' hançer-i meymenet-cevher-i hüsrevânî inâyet ve ihsânım olub”, Hüküm 189.

tekrar ortaya çıkmaları, güvenlik ve asayişin sağlanması hususunda zafiyet olduğunu gösterir. Bu eşkıyaların binlerce insanı katledip köyleri yağmalayarak halka zulüm etmesi ise ne kadar cüretkâr olduklarının da kanıtıdır. Kahet eyaletini saran eşkıyanın Topkaraağaç kalesine saldırmasıyla kalenin muhafazası için yeniçeri, cebeci ve topçu zümrelerden asker sevk edilmiştir. Gönderilen asker sayısı ve firar etmelerine karşı çevre eyaletlerin uyarılması bu eşkıyaların ciddi nicelikte olmasından kaynaklanmaktadır. Genel itibarıyla hükümlerde eşkıyaların köy basıp hayvanları sürdükleri, köylünün malını gasp ettikleri, hatta reayayı öldürdükleri görülmektedir. Köylünün büyük yoksulluk içine düşüp daha yerleşmeden toprağını terk etmesi, eşkıyalık hareketlerinin daha da artış göstermesine sebep olmuştur. Ayrıca ekonomik sıkıntının üst düzey yaşandığı dönemde eşkıyanın köylüyü can ve mal kaybına uğratması psiko-sosyal bir vakadır. Kısacası eşkıyalık devletin ekonomik yapısını ve sosyal tabakayı bunlara paralel olarak da Safevi ve Rusya ile olan diplomatik ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, A. DVNS.MHM. ZYL.d.13.

Kaynak Eserler

Raşid Mehmed Efendi, Çelebizade İsmail Asım Efendi (2013), Tarih-i Raşid ve Zeyli, (Hzl. Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer), C.III, İstanbul: Klasik Yayınları.

Makale ve Kitaplar

Akdağ, Mustafa (2009), Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyanları”, İstanbul: YKY Yayınları.

Akgündüz, Ahmet (1991), Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, C.III-VI, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., 1. bs.

Alkan, Mustafa (2012), Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı, (Ed. Tufan Akgündüz) Osmanlı Devleti'nde Merkezi Teşkilat, Ankara: Grafiker Yayınları, 1. bs.

Aydın, Mustafa (2008), “Revan”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXXV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 26-29.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (1994), Divan-ı Hümayun sicilleri dizisi: II, 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), Ankara.

Bardakoğlu, Ali (1995), “Eşkîya”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. XI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 463-466.

Barkey, Karen (1999), Eşkîyalar ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi, (Çev. Zeynep Altok), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Bilgili, Ali Sinan (2011), İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI-XVIII. Yüzyıllar), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Çakmak, Mehmet Ali (1996), Hanlıklar Devrinde Azerbaycan-Türkiye Münasebetleri (1723-1829), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan (2014), Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle ilişkileri (1700-1732), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Çeliker, Filiz (1997), Tarih-i Mahsus Fi Beyan-ı Ahval-i Rus, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Devellioğlu, Ferit (2013), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Duman, Süleyman (2011), Celali İsyanları Örneğinde Canbuladoğlu Ali Paşa İsyanı, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Ertaş, Mehmet Yaşar (2017), “Osmanlıdan Günümüze Eşkîyalık ve Terör”, (Ed. Osman Köse) 18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadıılık: Yerel İdarecilerle Eşkîya İlişkileri, Samsun: Kültür Yayınları, 179-191.
- Emecen, Feridun (2005), “Osmanlı Divan'ın Ana Defter Serileri, Ahkâm- Miri, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme, Ahkâm-ı Şikâyet”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 107-139.
- Genç, Serdar (2012), Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu Lojistik 1722-1725, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Halaçoğlu, Yusuf (2014), XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara: TTK Yayınları.
- İlgürel, Mücteba (1995), “Eşkîyalık”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 466-469.
- İnalcık, Halil (2003), Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), İstanbul: Kronik Yayınları.
- İşbilir, Ömer (2016), “Kalebend”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.ek-2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5-7.
- Kartalıcı Polat, Nur (2018), Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Kafkaslar, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kurt, Zeynep (2005), 13 Numaralı ve 1727-1730 Tarihli Mühimme Zeyli Defteri Değerlendirme ve Transkripsiyon, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Külbilge, İlker (2010), 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

- Kütükoğlu, Mübahat S. (1994), “Mühimme Defteri”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXXI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 520-523.
- Mumcu, Ahmet (1994), “Divan-ı Hümayun”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.IX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 430-432.
- Memmedov, Hüsamettin (2002), “Beylikten Hanlığa: Gence/Karabağ”, Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 57-63.
- Memmedova, İrade (2015), “18.-19. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'ın Nüfus Yapısı”, Yeni Türkiye Dergisi, 129-157.
- Mustafazade, T.Tofiq (2004), “18. yy’ da Osmanlı-Azerbaycan İlişkilerinin Başlıca Merhaleleri” , Karadeniz Araştırmaları Dergisi, I/ 21-36.
- Ortaylı, İlber (1979), Türk İdare Tarihi, Ankara: TODAİE yayınları.
- Özgüdenli, Osman G.(2003), “Batı İran ve Azerbaycan Tarihi Hakkında Osmanlı Tahrir Kayıtları: Coğrafi ve İdari Taksimat” Tarih Araştırmaları Dergisi, XXII/34, 83-107.
- Özcan, Selim (2017), “Osmanlıdan Günümüze Eşkîyalık ve Terör”, (Ed. Osman Köse) XVIII. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkîyalık Hareketleri, Samsun: Kültür Yayınları, 19-121.
- Şafak, Ali (1991), “Bağy”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 451-452.
- Temelkuran, Tevfik (1975), “Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 130-175.
- Udeh, Abdulkadir (1976), İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk (Çev. Akif Nuri), İstanbul: İhya Yayınları.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı (1988), Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Valiyev, Elvin (2014), XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya Osmanlı, Safevi ve Rusya Kıskaçında, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Örnek Hüküm Transkripsiyonu

Hüküm: 120

Tiflis muhâfızı vezîr İshak Paşa'ya hüküm ki:

Şahsunlu eşkıyâsı sû-i kâsd ve cemiyet-i azîme ile Erdebil tarafına gelüb ve mukaddemâ ızhâr-ı isyân ile kızılbaş tarafına firar iden Abdurrezzak başları olduğu ilâm olunmağla eşkıyâ-yı merkûmenin acâleten tedmîr ve istisâlleri esbâbına teşebbüs ile def-i şerrü mazarratları ehemmi mühâmm-ı lâzımı'l-ihtimâm-ı devlet-i aliyyemden olmağla sen ki vezîr-i müşârun ileyhşin işbu emr-i şerîfim ile vüsûlünde oğlun kıdvetü'l-emâid ve'l-ayân Yusuf Bey zîde meduhûya (boş) bin mikdârı yarar ve güzîde tâmmu's-silâh asâkir ile bu husus için tayîn ve bir gün mukaddem

düstûr-ı mükerrerem müşîr-i mufahham nizâmu'l-âlem hâlâ Tebriz muhafızı vezîrim Yusuf Paşa edâmallâhu teâlâ iclâlehûnun yanına varub bi avni'llâhi teâlâ eşkıyâ-yı merkûmenin tedmîr ve istisâllerinde re'y-i savâbdîdi üzere amel ve hareket ile mesâi-i mebrûre vücûda getürmeğe bezl-i tâb ü tüvân eylemesi bâbında tavsiye ve tenbîh ile tacîl ale't-tacîl irsâl eyleyüb katâ bir an te'hîr ve tevakkufa rızâ ve cevâz göstermeyesin eşkıyâ-yı merkûmenin def-i gâile-i fesâdları devlet-i alıyyemin azâm-ı umûrundan olub ve bu husûsun tacîli muktezî olduğu muhtâc-ı beyân olmayub zâhir ve ıyân olmağla ıyâzen billâhi teâlâ bu emr-i mühimde nevammâ ihmâl ve tekâsülün sebebiyle oğlun mûmâ ileyh serîan vezîr-i müşârun ileyhın yanına erişmeyüb eşkıyâ-yı merkûmenin ferce bulmasına bâis olacak olur isen bir vechile özür ve cevâbın ısgâ olunmayacağı zâhir ve âşikâr olmağla zinhâr bu emr-i mühimde katâ te'hîr ve tevakuf eylemeyüb âle't-tacîl oğlun mûmâ ileyhi (boş) bin mikdârı güzîde asker ile vezîr-i müşârun ileyhın yanına tayîn ve serîan ve âcilen vech-i meşrûh üzere tenbîh-i ekîd ile irsâl ve îsâl ve bu gâilenin define ziyâde ihtimâm eyleyüb ser-i mû hilâfından gâyetü'l-gâye ittikâ ve mücânebet eylemen bâbında fermân-ı âlişânım sâdr olmuştur, buyurdum ki. Fî Evâsıt-ı Z Sene: 1140

Hüküm: 34

Hâlâ Bayezid Sancağı mutasarrıfı Mahmud Paşa'ya hüküm ki:

Revan hudûduna muttasıl Gence toprağında Karaçorlu eşkıyâsı Revan fethinden berû gâh çetecilere karışub bağcılara rehnümâlık ve gâh kendü başlarına fırsat buldukça itâata giren reâyâyı gâret ve Revan memleketi feth-i cedîd olmağla nevâhîsinden perâkende olan reâyâyı istimâlet ile mahall-i kadîmlerine iskân olundukça eşkıyâ-yı merkûme rahat vermeyüb ve gûşmallarında ihtimâm olunduğundan yevmen fe yevmen fesâd ve şekâvetleri iştiyât bulub nevâhî-i Revan'a îsâl-i hasâretten hâlî olmamalarıyla bu hâl üzere kalursa fukarânın ahvâli müşkîl ve harâbî-i memlekete bâis ve bâdî olacakları mukarrer olduğu arz ve ilâm olunmağla eşkıyâ-yı merkûmenin eşirrâsından alâ tarîki'l-istisâl kahr u tedmîr ve mâadâsının bir mahall-i münâsibe îvâ ve iskânları ile fimâ bad bir gûne şekâvete cesâret itmeyecek vech üzere bir sûret-i müstahseneye ifrâğ ile bilâd ve îbâd üzerinden defi şerr u mazaratları ehemmi-i vacîbât-ı dîniyye ve akdâm-ı umûr-ı saltanat-ı seniyyemden olmağla bu husûs için düstûr-ı mükerrerem müşîr-i mufahham nizâmu'l-âlem hâlâ Erzurum vâlisi olub Gence ve Şirvan cânibi Seraskeri vezîrim Mustafa Paşa edâmallâhu teâlâ iclâlehûnun maiyyetinde olan tavâif-i asâkirden maiyyetini fermânım olan asâkire emîrû'l-ümerâi'lkirâm hâlâ Maraş Beylerbeyisi olan ve Rişvanzâde Muhammed dâme ikbâluhûya mufasssal ve meşrûh evâmir-i şerîfemle başbuğ nasb ve tayîn ve lâzım gelen zehâir dahî mâliye tarafından emr-i şerîfimle tayîn olunmağla eşkıyâ-yı merkûmenin üzerlerine varıldıkda yurdlarında bulunmayub ormanlıklara ve âhar mahallere göçmüş bulunur ise yurdlarına nüzûl ve çadırlar ile ikâmet ve eşkıyâ-yı merkûmeyi tettebbu ve tecessüs ve iktizâsına göre hareket ile ele girenlerinin vücûd-ı habâset-âlûdların idam ve izâle ve alâ eyyi hâlin eşirrâsını bi'l-küllîye kahr u tedmîr ve duafâsını bir mahall-i münâsibe îvâ ve iskân ve ahvâllerine hüsn-i nizâm virilmedikçe bir hatve gerüye avdet olunmamak için tenbîh-i hümâyûnum olub sen mîr-i mîrân-ı kirâmımın nâm-ver ve şecâcat-perverî olmanla bu emri mühimmin temşiyet ve itmâmında senden mesâi-i cemîle melhûz-ı hümâyûn-ı pâdişâhânem olmağla sen dahî kapun halkı ve Kürdistan askeriyle mîr-i mîrân-ı mûmâ ileyhın maciyyetine me'mûr ve tayîn olunmuştur. İmdi işbu emr-i şerîfim ile vüsûlünde mükemmel ve müretteb kapun halkı ve Kürdistan askeri mîr-i mîrân-ı mûmâ ileyhın maiyyetiyle eşkıyâ-yı merkûmenin

üzerlerine varub eğer eşkıyâ-yı merkûme yurdlarından göçüb ormanlıklarda ve âhar mahallerde tahassun itmiş bulunur ise mîr-i mîrân-ı mûmâ ileyh ile ma'an yurdlarına nüzûl ve çadırlar ile ikâmet ve eşkıyâ-yı merkûmenin ele getirülüb kahr u tedmîrlerinden mâadâsının münâsib olan mahalle îvâ ve iskânlarıyla ahvallerine hüsn-i nizâm virilmeğin mîr-i mîrân-ı mûmâ ileyh ile kemâl-i ittifâk ve ittihâd ve yerlerine muvâfakat ile hizmet-i mebrûre vücûda getürmeğe bezl-i kudret ve sarf-ı miknet eyleyüb zerre kadar hilâfına rızâ ve cevâz göstermeyesin bu husûs ehemmi-i mühâmm-ı lâzımu'l-ihimâmından olduğu nümâyân olmağla vücûda gelen mesâî-i cemilenin mensî olmayub fevâid-i cezile müşâhede ideceğini mukarrer ve muhakkak bilüb ona göre basîret üzere hareket ve alâ eyyi hâlin mîr-i mîrân-ı mûmâ ileyh ile ittifâk ve yerlerine muvâfakat ile bu hizmet-i celîle dîn û devlet-i aliyyemin edâ ve itmâmında mesâî-i mebrûre vücûda getürüb ser-i mû hilfâfindan be gâyet ittikâ ve ihtirâz eylemen bâbında fermân-ı âlîşânım sâdr olmuştur. Fî Evâsıt-ı M sene: 1140